

**„PIRAMIDA Z LUSCHNITZ” CZYLI EGİPTOMANIA JAKO EPIZOD
W XIX WIECZNEJ HISTORII WSCHODNIOPRUSKIEJ RODZINY VON FARENHEID
(Pl. 34-41)**

Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, do niedawna suwalskiego, pomiędzy miejscowościami Rapa i Żabin, w miejscu oddalonym o ok. 150 m na południowy wschód od drogi biegnącej ku granicy z Rosją, znajduje się wybudowany w pierwszej połowie XIX wieku grobowiec rodziny Farenheid (Fig. 1, 2). Fakt, iż kaplica grobowa została zwieńczona piramidą, żywo zainteresował dr Zbigniewa Szafrąńskiego z Instytutu Archeologii UW, egiptologa zajmującego się również egiptomanią na terenie Polski. Z przekazanymi mi podstawowymi informacjami na temat obiektu udałam się do Żabina i rozpoczęłam zbieranie materiałów dotyczących samej budowli, jak też niezwykle ciekawej historii rodziny Farenheid, jednego z najbogatszych i najbardziej znaczących rodów Prus Wschodnich XIX wieku.¹

Jeżeli cofnęlibyśmy się do pierwszej połowy XIX wieku położenie tzw.: „piramidy z Luschnitz”, obecnie zwanej „piramidą Żabińską”, należałoby określić w następujący sposób: w południowo centralnej części powiatu Darkehmen rozciąga się olbrzymi las Heydtwalde z nadleśnictwem Skallischen i jednym z trzech leśnictw Angerapp. Jego północna, bagnista część, zwana Luschnitz, w której wybudowano grobowiec, należy do dóbr Angerapp, będących w posiadaniu rodziny Farenheid.² Mauzoleum leży 1000 metrów w linii prostej od dworu rodzinnego w Angerapp i można je dostrzec z okien salonu. Prowadzi do niego parkowa aleja, a następnie przecinka w zaroślach Luschnitz (WALSDORFF 1965: 24).

Dziś najprościej jest się dostać do grobowca, położonego na podmokłym terenie, porośniętym lasem liściastym, ścieżką biegnącą po niskiej grobli.³ Grobowiec, składający się z jednokondygnacyjnej kaplicy założonej na planie kwadratu (10,2 m x 10,2 m), zwieńczonej wysokim

ostrosłupem (15 m; całość konstrukcji ma wysokość 17 m), stoi na fundamentach wspartych na palach dębowych. Mauzoleum ma 36,5 m² powierzchni użytkowej i 700 m³ kubatury (Fig. 3, 4) (AMBROSIEWICZ 1992).

Grobowiec (Fig. 5, 6), o osi założenia wschód – zachód, zbudowano z czerwonej cegły. Ostrosłup otynkowany, a kaplicę pokryto licówką z dużych polnych kamieni połączonych wapienną zaprawą, zmieszaną z mniejszymi kamieniami polnymi. We wnętrzu, również otynkowanym, znajdujemy ceramiczną posadzkę i drewniane drzwi w zachodniej ścianie (Fig. 10).

Elewacje są symetryczne, jednoosiowe, oparte na zdwojonym cokole i zwieńczone gzymsem składającym się z trzech rzędów cegieł wysuniętych schodkowo jedna nad drugą. Na osiach w elewacji północnej, południowej i wschodniej znajdują się otwory okienne zamknięte łukiem odcinkowym. Symetrycznie po obu stronach okien znajdują się obudowane cegłą małe nisze przeznaczone na znicze lub lampki. Na osi w elewacji zachodniej umieszczono otwór drzwiowy, zamknięty łukiem odcinkowym, flankowany dwoma pilastrami połączonymi łukiem pełnym, rozpiętym nad drzwiami. Naroża kaplicy ujęte są masywnymi filarami (szerokości 1,2 m), które podobnie jak pilastry flankujące drzwi otynkowano.

Wnętrze kaplicy stanowi pomieszczenie przykryte sklepieniem krzyżowym o wysokości 5 m (wysokość całego pomieszczenia wynosi 6,5 m). Na każdej z ćwiartek sklepienia na wysokości okien rozmieszczono symetrycznie po dwie nisze o szerokości równej długości jednej cegły i wysokości równej czterem warstwom cegły, przeznaczone na lampki i znicze. U szczytu sklepienia znajdują się kwadratowe otwory, poprzez które widoczne są ściany ostrosłupa wieńczącego kaplicę. Pusta przestrzeń wnętrza

¹ Pragnę gorąco podziękować panom Jerzemu Siemaszce i Jerzemu Brzozowskiemu, archeologom z Okręgowego Muzeum Archeologicznego w Suwałkach za wszelką okazaną mi pomoc przy zbieraniu materiałów. Dziękuję również panu Dariuszowi Maciejowi Ambrosiewiczowi za udostępnienie materiałów ze stworzonej przez niego karty ewidencyjnej grobowca. Chciałabym też podziękować młodemu człowiekowi z Rapy, za list z 14 grudnia 1992 roku, w którym przesłał mi kilka cennych informacji.

² Zanim jednak Angerapp należało do Farenheidów osiadł tu pierwszy sołtys Kaspar Bieschun, a od jego nazwiska zagrodę

nazwano Bieschunen. Następnie teren zakupił Christoph von Rapp, od jego imienia pochodzi nazwa Angerapp, który zmarł na dżumę i w 1729 roku cały kompleks zakupił Christian Wilhelm von Lau. Wybudował on nowy dwór z ogrodem i stawami, który my znamy. Samą posiadłość Lau przekazał przyrodniemu bratu, którego syn Jacob Friedrich w 1773 roku przekazał Angerapp krewnemu, kupcowi z Königsberga Reinholdowi Friedrichowi Farenheid (WALSDORFF 1965, 23).

³ W czerwcu 1992 roku usunięto drzewa rosnące w bezpośrednim sąsiedztwie mauzoleum.

ostrośłupa stanowi komorę odciażającą sklepienia kaplicy. Grubość ściany ostrośłupa równa się długości cegłówki. Szczyt ostrośłupa jest ścięty i zwieńczony rodzajem piramidionu: mniejszym ostrośłupem o mniejszym kącie nachylenia ścian.

Wnętrze kaplicy podzielone jest na trzy części. Centralna stanowi przejście między symetrycznie rozmieszczonymi od północy i południa ceglany podwyższeniami w formie murków o wysokości 3 warstw cegły. Z obu stron murki tworzą po 5 prostokątnych miejsc, przeznaczonych na ustawienie trumien.

Niestety kaplica została zdewastowana i to wielokrotnie. Zimą 1914-1915 roku Rosjanie spalili istniejący jeszcze wtedy przedsionek, splądrowali wnętrze i zniszczyli trumny. Podobna sytuacja powtórzyła się w 1945 roku, jednak szczątki zmarłych pozbierano i ponownie pochowano w mauzoleum (WALSDORFF 1965: 25). Dewastacja, na mniejszą wprawdzie skalę, miała miejsce także po drugiej wojnie światowej, w wyniku czego na wniosek wojewódzkiego konserwatora zamurowano wszystkie otwory okienne i drzwiowe i ogrodzono teren. Niestety wandalę wybili otwór w zamurowanym południowym oknie (Fot. 5). Tą zresztą drogą mogłam dostać się do wnętrza kaplicy i opisać jej stan.⁴

W południowo zachodniej części kaplicy znajdowało się usypisko gruzu oraz desek pochodzących ze zdewastowanych trumien. W części południowo wschodniej mieściły się trzy trumny (Fig. 12). Pierwsza, bez ciała, nie miała wieka i zasypana była ceglany gruzem. Druga, bez wieka, zawierała fragmentaryczne zwłoki kobiety, od pasa w dół, kończynę dolną innego zmarłego i gruz (Fig. 17). W trzeciej, wypełnionej piaskiem i gruzem, z fragmentarycznym wiekiem były pozostałości dwu kończyn dolnych.

Część północno wschodnia kaplicy zawierała dwie trumny (Fig. 11). W pierwszej, z liśćmi i gruzem, były zwłoki mężczyzny pozbawione głowy i lewej stopy. Ręce zmarłego spoczywały na biodrach, lecz pierwotnie były skrzyżowane na piersiach (Fig. 13). Wieko, obrócone do góry dnem, leżało obok trumny, która prawdopodobnie jeszcze w 1990 roku była zamknięta. W drugiej trumnie na liściach i gruzie spoczywały zwłoki mężczyzny, bez głowy, z wyraźną dziurą po prawej stronie na wysokości miednicy. Na nogach mężczyzny zachowały się resztki spodni (Fig. 15).

W części północno zachodniej mieściła się trumna, w której odwróconym wiekiem znajdowało się ciało mężczyzny z ułożonymi między jego nogami ciałem dziecka. Dziecko spoczywało na brzuchu. Oba ciała były bez głów.

Mężczyzna miał pękniętą klatkę piersiową i brzuch (Fig. 14). Obok leżała otwarta i pusta mafa trumna, która z pewnością należała do opisanego dziecka.

Obecnie po dokonaniu na wniosek konserwatorów niezbędnych prac remontowych, stan grobowca jest dużo lepszy. Uzupełniono wszystkie ubytki u podstawy samego ostrośłupa (Fig. 7 et 9 cf. fig. 5), naprawiono licówkę kaplicy, usunięto pęknięcia pilastrów i filarów (Fig. 5 cf. fig. 8), a także odremontowano jedyny dający dostęp do wnętrza, południowy otwór okienny. Dach kaplicy wraz z filarami pokryto blachą. Wewnątrz kaplicy usunięto gruz i uporządkowano szczątki zwłok i trumien (Fig. 16).⁵

Ciekawy jest fakt, że ciała pochowane w grobowcu uległy mumifikacji. Nie jest to jedyny przykład tego zjawiska na tym terenie. Podobnie stało się w Bereżnikach koło Sejna (ŻULPA 1988) oraz w Zakałczu Wielkim koło Gołdapii (AMBROSIEWICZ, ŻULPA 1993). Obydwie kaplice grobowe datowane są na połowę XIX wieku.

Kto i kiedy został pochowany w „piramidzie z Luschnitz”? *Terminus antae quem* mauzoleum stanowi data 30 grudnia 1811 roku, kiedy to zmarła trzyletnia Ninette von Farenheid, córka Friedricha Heinricha Johanna von Farenheida, dla której grobowiec został wystawiony. Ostatni z męskich potomków rodu Fritz von Farenheid, zmarł 8 czerwca 1888 roku; jako pierwszy z rodziny nie chciał spoczywać w Luschnitz i został pochowany w majątku Klein Beynuhnen (WALSDORFF 1965: 24). Pomiędzy tymi datami w grobowcu spoczęli: zmarły 7 listopada 1934 roku Johann Friedrich Wilhelm von Farenheid, zmarła 30 grudnia 1847 roku Wilhelmine von Farenheid i zmarły 28 lutego 1849 roku Friedricha Heinricha Johann von Farenheid (ROMASZ 1992: 1, 7). Oprócz tych osób pochowano tu jeszcze trzy inne, najprawdopodobniej będące członkami rodziny Farenheid.

Poszukując powodów, dla których rodzina sprawiła sobie grobowiec o tak ciekawej formie architektonicznej, starałam się prześledzić historię Farenheidów, pełną ciekawych osób i wydarzeń (Tabela 1). Za protoplastę rodu uważa się Farenheida, który około 1500 roku przeniósł się z Rostoku do Königsberga (CZERLIŃSKI 1988: 6). Rodzinne cechy, takie jak zmysł gospodarski i silna wolna sprawiły, że Farenheidowie szybko się wzbogacili, stali się członkami stanu kupieckiego i często sprawowali urzędy jako radni, sędziowie czy przełożeni kościoła. W 1523 roku Bernhard Farenheid odziedziczył wielki majątek po rodzinie kupieckiej PYNING.

Najstarszym z rodu, o którym więcej wiadomo był Friedrich Reinhold Farenheid, wykazał się geniuszem

⁴ Grobowiec odwiedziłam dwukrotnie w 1992 oraz w 1995 roku.

⁵ Poprawę stanu grobowca mogłam stwierdzić dzięki zdjęciom wykonanym w 1999 roku przez fotografa Instytutu Archeologii

UW, pana Michała Dąbskiego, któremu dziękuję za ich udostępnienie.

kupieckim i zbił olbrzymi majątek na monopolu handlu solą, pomnożony dodatkowo podczas siedmioletniej wojny z Rosją (1756-1763). 25 kwietnia 1763 roku w uznaniu mądrości i umiejętności kupieckich został odznaczony przez króla pruskiego Fryderyka Wilhelma II. Za najszlachetniejszy z czynów tego słynącego z prostoty i surowości człowieka, uznaje się założenie w 1746 roku przytułku dla biednych.

Jedyny syn i spadkobierca Johann Friedrich Wilhelm dostał się do szczytu i w 1786 roku ten sam król Fryderyk Wilhelm II, który odznaczył ojca, teraz synowi nadał tytuł szlachecki. Odtąd mamy do czynienia z rodziną von Farenheidów. Johanna wyraźnie najbardziej pociągało wojsko, a przede wszystkim konie. Potajemnie przed ojcem zaciągnął się do husarii i dopiero pod groźbą wydziedziczenia dostosował się do jego woli i podjął służbę państwową, jako przedstawiciel kamer wojenno-domenałnych. Mimo iż po pewnym czasie musiał zrezygnować z tych funkcji, na zawsze już przyłgnęło doń określenie „Der Alte Krieger”. Powodem porzucenia służby państwowej była potrzeba zajęcia się olbrzymim majątkiem po śmierci ojca. W tym czasie dobra Farenheidów tworzyły dwa wielkie kompleksy: w Pruskiej Litwie nad rzeką Angerapp, dopływem Pregoty, gdzie posiadłości zajmowały większą część powiatu Darkehmen i liczyły 800 włók chełmińskich czyli 13 600 ha oraz w północno zachodniej części powiatu Gerdauen, ponad 11 000 ha. Tylko dwa majątki składające się na ten kompleks, Klein Beynühlen i Dombrowken miały łącznie prawie 5 500 ha (NIEDZIELSKA 1998: 236). W 1793 roku Friedrich Heinrich Johann von Farenheid, syn Johanna, nabył od majora Friedrich Wilhelma von Dönhof majątek Klein Beynühlen i tu została przeniesiona siedziba rodziny (WALSDORFF 1965: 24; CZERLIŃSKI 1988: 8). Tu Friedrich zaplanował też zbudowanie rodzinnego grobowca.

Johann całkowicie poświęcił się gospodarowaniu majątkiem i zasłynął jako humanista i człowiek postępowy. Stało się tak między innymi dzięki szerokiej wiedzy rolniczej, którą zdobywał między innymi w Anglii. Zmodernizował gospodarkę i rozwinął hodowlę owiec i kóz, a przede wszystkim ukochanych koni. Już w 1732 roku w dobrach Angerapp zostało częściowo zniesione poddaństwo i 42% mieszkańców stanowili ludzie wolni. Syn Johanna Friedrich poszedł jeszcze dalej i w 1799 roku całkowicie zniósł poddaństwo w swoich majątkach (NIEDZIELSKA 1998: 130).

Postacią odpowiedzialną za powstanie „piramidy w Luschnitz” jest właśnie Friedrich Heinrich Johann. Jedyny syn i spadkobierca wielkiego majątku, który był światłym człowiekiem i aktywnym działaczem szlacheckiej opozycji liberalnej w Prusach Wschodnich, domagającej się uchwalenia konstytucji i reform ustrojowych. Wszystko to mogło się dokonać dzięki wspomnianej już silnej woli, gospodarności i pracowitości, jaką cechowali się jego przodkowie i którzy sprawili, że będąc synem

wielkiego posiadacza ziemskiego mógł odbyć niezwykle ciekawą, trwającą pięć lat (1801-1806) podróż edukacyjną. Mając 21 lat wyruszył w długą podróż do Francji, gdzie spędził pół roku. Następnie odbył konną podróż przez Bretanię i Normandię, a w Bordeaux wsiadł na statek do Ameryki. Przebywał w Waszyngtonie, Nowym Jorku, Charlestonie. Został przyjęty przez prezydenta Tomasza Jeffersona. W 1802 roku powrócił do Europy. Mieszkał w Anglii i we Francji, odwiedził Szwajcarię i północne Włochy, gdzie uczył się prowadzenia gospodarstwa rolnego, a zwłaszcza hodowli koni i sztuki jeździectwa (NIEDZIELSKA 1998: 239). Efektem podróży było założenie przez niego w Prusach Wschodnich pierwszej i największej stadniny koni krwi angielskiej, organizowanie aukcji i wyścigów oraz zorganizowanie w 1821 roku towarzystwa rolniczego dla Pruskiej Litwy. Był autorem licznych artykułów poświęconych zasadom racjonalnego gospodarowania, skutkom uwłaszczenia i nędzy na wsi, ale także reform rządzenia, konstytucji i oświaty ludu (NIEDZIELSKA 1998: 237). Tak jak ojca zwano „Der Alte Krieger”, tak Friedricha zwano „Der Wiese von Angerapp” (CZERLIŃSKI 1988: 9).

Najwyraźniej jednak podróże zagraniczne nie wzbudziły we Friedrichu jedynie zainteresowania sprawami rolnictwa i hodowli. Forma grobowca rodzinnego, w którym jak już wspomniano, jako pierwsza pochowana została Ninette, trzyletnia córka Friedricha, nawiązuje do kształtu klasycznej piramidy egipskiej, choć ostrosłup wieńczący kaplicę przez swą wysmukłość bardziej przypomina piramidy meroickie, także zresztą wzorowane na egipskich. Wydaje się jednak, że zwłaszcza podróżując po Francji i Anglii, Friedrich von Farenheid zetknął się nie tyle ze sztuką starożytnego Egiptu w swej czystej postaci, ile z egiptomanią prawie powszechnie panującą w tych krajach po wyprawie Napoleona do Egiptu w 1798 roku i wydaniu „Voyage dans la Basse et Haute Égypte” Denona (PIĄTEK, Cwiek 1992: 529-532). Przejawiała się ona zarówno w konstruowaniu budowli stylizowanych na egipskie, jak też w tworzeniu licznych dzieł rzeźby, malarstwa, drobnej plastyki, a nawet mebli i wyposażenia biur i gabinetów wzorowanych na przedmiotach egipskich (HUMBERT 1989). Znanych jest natomiast kilka obiektów, które Friedrich von Farenheid mógł widzieć podróżując po Europie i które mogły stać się prototypem grobowca wystawionego w Luschnitz.

W Yvelines koło Paryża François de Monville i François Barbier zbudowali pomiędzy 1774 a 1784 rokiem piramidę o proporcjach podobnych do piramidy Gajusza Cestiusa w Rzymie, ale postawioną na platformie zbudowanej z nieregularnych kamieni, na którą wchodzi się po schodkach (HUMBERT 1989: 35). Znamy malowidło przedstawiające powstały przed 1785 rokiem projekt grobowca w Désert de Retz, autorstwa Huberta Roberta, który był ilustracją w książce „Recueil de Grifonis”, wydanej w Paryżu w latach 1780-1790. Malowidło przedstawia piramidę zbudowaną na cokole. Natomiast rysunek

istniejącego już obiektu w Désert de Retz zamieszczony został w trzynastym tomie „Cahier des jardins anglo-chinois” autorstwa Georg-Louis Le Rouge. Wiadomo też, że podobną do tej budowlę z piramidą, choć dużo smuklejszą, wznosił między 1791 i 1792 rokiem w swoim Nowym Ogrodzie w Poczdamie król pruski Fryderyk Wilhelm II, który był masonem (SYNDRA 1996: 49, 58, fig. 19-20). Bycie masonem nie należało do rzadkości także w Prusach Wschodnich. Zarówno Johann Friedrich Heinrich, jak i Friedrich Heinrich Johann należeli do działającej w Königsbergu loży masońskiej „Zu den Drei Kronen”, założonej w 1760 roku (NIEDZIELSKA 1998: 240). Masoni część swojej symboliki zaczerpnęli właśnie ze starożytnego Egiptu i posługiwali się między innymi wizerunkiem piramidy.

Poza omówionymi obiektami, znane są przykłady wykorzystania jako grobowcasamej tylko formy piramidy. W 1794 roku w Blickling (Norfolk) w Wielkiej Brytanii, zbudowano mauzoleum księcia i księżnej Buckinghamshire, zaprojektowane przez Josepha Bonomi. Całość ma formę piramidy z klasycystycznym wejściem zwieńczonym lwami z herbem rodziny. W 1804 roku na paryskim cmentarzu Père-Lachaise powstał grobowiec w postaci bardzo wysmukłej piramidki z wejściem w formie naosu z uskrzydłonym dyskiem na gzymsie cavetto. Znana jest też paryska piramida Carmontelle, której właścicielem był książę Charles à Monceau, wykonana przez Louis Carrogis. Piramida podobna jest do rzymskiej piramidy Gajusza, lecz jest dużo mniejsza i ma wejście flankowane dwiema termami egipskimi. Wewnątrz znajduje się małe pomieszczenie zdobione egipskimi motywami (HUMBERT 1989: 29).

Niestety nie znamy dokładnych okoliczności powstania „piramidy z Luschnitz”. Nie wiemy kto zaprojektował grobowiec, jak też w którym dokładnie roku on powstał. Można jedynie wnioskować, że grób wybudowano pomiędzy 1806 a 1811 rokiem, czyli między powrotem Friedricha von Farenheid z podróży, a śmiercią Ninette von Farenheid. Wydaje się natomiast oczywiste, że wpływ na decyzję wybudowania takiego mauzoleum miała zarówno działalność masońska, jak też zetknięcie się z silną egiptomanią w Europie. Ciekawym epizodem w politycznej działalności Friedricha było uczczenie w 1843 roku z jego inicjatywy nadprezydenta T. von Schöna, czołowego działacza opozycji liberalnej, który obchodził 70-lecie urodzin i 50-lecie wstąpienia do służby państwowej, budową obelisku (NIEDZIELSKA 1998: 255).

Po śmierci „Der Wiese von Angerapp” majątek został podzielony na trzy części. Dobra Kleine Behnuden i Angerapp otrzymał jedyny syn Fritz von Farenheid. Pozostałe posiadłości podzielono między siostry Fredericke Charlotte i Emilie Henriette Frederike (CZERLIŃSKI 1988: 10). Ostatni potomek rodu w linii męskiej Fritz zasłynął, jako twórca wielkiej, unikalnej na skalę Europy wschodniej w tym okresie, kolekcji sztuki w Kleine Beynuden. Członek pruskiej Izby Panów, został honorowym

członkiem Akademii der Künste w Berlinie, otrzymał honorowy tytuł doktora Wydziału Filozofii w Albertus Universität w Königsbergu oraz order Gwiazdy Północnej Korony, nadany mu przez króla pruskiego w 1887 roku (CZERLIŃSKI 1988: 10). Podobnie jak ojciec odbył długą podróż, lecz do Grecji i na Wschód, gdzie pogłębiła się jego miłość do sztuki antycznej. Przedsięwziął też liczne podróże do Rzymu i Włoch, które odwiedzał prawie każdej zimy. Jego wielką pasją nie stały się rolnictwo, konie i hodowla lecz kolekcjonowanie kopii i odlewów sławnych dzieł antycznych, a także wczesnorenesansowego malarstwa. Specjalnie dla swych 210 kopii malarstwa europejskiego, 60 oryginałów i 25 odlewów rzeźby antycznej Fritz von Farenheid założył w Kleine Beynuden wspaniały leśny park, wybudował świątynię dorycką oraz pałac w stylu klasycyzującym, które począwszy od 1845 roku każdego lata udostępniał zwiedzającym. Pałac rokrocznie odwiedzało tysiące gości (CZERLIŃSKI 1988: 11; KRAUSE 1988: 19-33).

W dostępnych mi źródłach nie znalazłam informacji, jakoby Fritz von Farenheid kontynuował w jakikolwiek sposób ojcowskie zainteresowanie egiptomanią. Wśród obiektów, które gromadził nie ma żadnych związanych ze sztuką egipską. Fritz przerwał nawet rodzinną tradycję składania zmarłych w mrocznym mauzoleum w Angerapp i zgodnie ze swym życzeniem został pochowany w ukochanym przez siebie Beynuden, pośrodku parku, na wschód od świątyni doryckiej (CZERLIŃSKI 1988: 5-6).

„Piramida Żabińska” po dziś dzień cieszy się zainteresowaniem nie tylko w złym znaczeniu wandalizmu. Stała się przyczynkiem do napisania kilku artykułów, a także nakręcenia filmu. Latem 1992 roku ówczesni studenci Państwowej Wyższej Szkoły Telewizyjnej i Teatralnej w Łodzi, reżyser Peter Lemper i operator Tomasz Michałowski, nakręcili film dokumentalny o grobowcu i okolicach Żabina (ROMASZ 1992: 1, 7). Film znajduje się w archiwach PWST w Łodzi. Jak dotąd jednak większość badaczy skupiła się przede wszystkim na historii samej rodziny Farenheid, a zwłaszcza na losie i wartości słynnej kolekcji „Kunst Farenheid” czyli Fritza von Farenheid. Motyw egipski w owych badaniach został całkowicie pominięty. I choć rzeczywiście stanowi on epizod w dziejach rodziny, bezsprzecznie jest kolejnym do-wodem na modę na egiptomanię, która począwszy od końca XVIII wieku kilkoma silnymi falami zalewała Europę i to także na terenach, które pozornie wydawać by się mogły zbyt oddalone od jej centrów. Z pewnością, zwłaszcza w pierwszej połowie XIX wieku, owa moda wynika także z powszechnego zainteresowania tym, co francuskie, francuską kulturą i nauką ale też myślą, liberalizmem i konstytucją. Niewątpliwie takiemu rozprzestrzenianiu się idei służyły również podróże spragnionych wiedzy, przygody i doświadczenia młodych ludzi, czego doskonałym przykładem mogą być Friedrich Heinrich Johann von Farenheid, jak i Fritz von Farenheid.

**“LUSCHNITZ PYRAMID” OR EGYPTOMANIA AS AN EPISODE
IN THE 19TH CENTURY HISTORY OF THE FAMILY VON FARENHEID FROM EASTERN PRUSSIA
SUMMARY**

Between Rapa and Żabin villages, in the former Suwałki province, there still are visible examples of egyptomania, a fascination with ancient Egyptian culture, art and architecture, that reached places so far away from Egypt. “The Luschnitz Pyramid”, now called “the Pyramid of Żabin”, is a tomb built between 1806 and 1811 for the Farenheids, one of the richest and most prominent families in 19th century Eastern Prussia. As a result of her research, the author of the article learned the whole history of the Farenheids. A few members of the family were very interesting, or even outstanding individ-

uals. Johann Heinrich Friedrich von Farenheid, Friedrich Heinrich Johann and Fritz von Farenheid, a great collector of ancient art, were certainly among them. However, the tomb in Luschnitz was the idea of Friedrich Heinrich Johann, who between 1801 and 1806 traveled across Europe and later visited Northern America. Most probably, he was inspired by one or several similar objects, which already existed in Europe. Especially in 19th century France and England, where a wave of egyptomania first appeared, as a result of Napoleon’s Egypt campaign.

Literatura

AMBROSIEWICZ D. M.

1992 *Kaplica grobowa, Rapa, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa*, Suwałki 23 marca 1992.

AMBROSIEWICZ D. M., ŻULPA A.

1993 *Kaplica, Zakątcze Wielkie, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa*, Suwałki, styczeń 1993.

CZERLINSKI K. H.

1988 *Fritz von Farenheid und seine Kunstschöpfung Beynubnen. Zum Gedächtnis seinen 100. Todestag*, Angerapper Heimatbrief, Dezember 1988, p. 5-17.

HUMBERT J.-M.

1989 *L'égyptomanie dans l'art. occidental*, Paris 1989.

KRAUSE A.

1988 *Eine Wanderung durch den Schloßpark von Beynubnen. Heimatliche Erinnerung aus einer Vergangenheit*, Angerapper Heimatbrief, 28.05.1988, p. 19-33.

NIEDZIELSKA M.

1988 „Wie heißt liberal?“. *Opozycja polityczna w Prusach Wschodnich w pierwszej połowie XIX wieku (do 1847 r.). Program i działalność*, Toruń 1998.

PIĄTEK B., ĆWIEK A.

1992 *Egiptyzujące grobowce na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie*, Meander, 47, 1992, z. 9-10, p. 529-532, tabl. 18.

ROMASZ J.

1992 *Kiedy tam pojechałem rozczarowałem się*, in: Gołdap z bliska 8, 22.06.1992, p. 1, 7.

SYNDRAM D.

1996 *Les sources de l'inspiration: l'influence des modèles iconographiques sur l'égyptomanie XVIIIe siècle*, in: *L'Égyptomanie à l'épreuve de l'archéologie. Actes du colloque international organisé au musée du Louvre par le Service culturel les 8 et 9 avril 1994*, Paris 1996, p. 49, 58, fig. 19-20.

WALSDORFF H.

1965 *Das Mausoleum in der Luschnitz*, Angerapper Heimatbrief, 20.11.1965, p. 22-5.

ŻULPA A.

1988 *Kaplica cmentarna, Bereźniki, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa*, Suwałki, czerwiec 1988.

Tablica 1. Członkowie rodziny Farenheid wymienieni w tekście artykułu (zestawienie B. Piątek).

imię i nazwisko	żył	żona	dzieci
Farenheid	1500		
Bernhard Farenheid	1514 – 1551		
Jacob Farenheid	1773		
Reinhold Farenheid			Friedrich Reinhold
Friedrich Reinhold Farenheid	zm. 14.10.1781	Johanna Lovisa Hoffmann	Johann Friedrich Wilhelm
Johann Friedrich Wilhelm von Farenheid	12.02.1747 – – 07.09.1834	z domu Austin	Friedrich Heinrich Johann Friedrich zm. w dzieciństwie 3 córki zm. w dzieciństwie
Friedrich Heinrich Johann von Farenheid	3.11.1780 – – 28.02.1847	Wilhelmine Lehmann zm. 30.12.1847	Ninette zm. 30.12.1811 Fritz Frederike Charlotte Emilie Henriette Frederike
Fritz von Farenheid	31.10.1815 – – 08.06.1888		
Friedrich von Bujack, przyjął nazwisko Farenheid, syn Frederike Charlotte			
Wolfgang von Altenstadt, przyjął nazwisko Farenheid, wuj Emilie Henriette Frederike			
	rodzina wymarła w 1929 roku		

PLANSZA 34

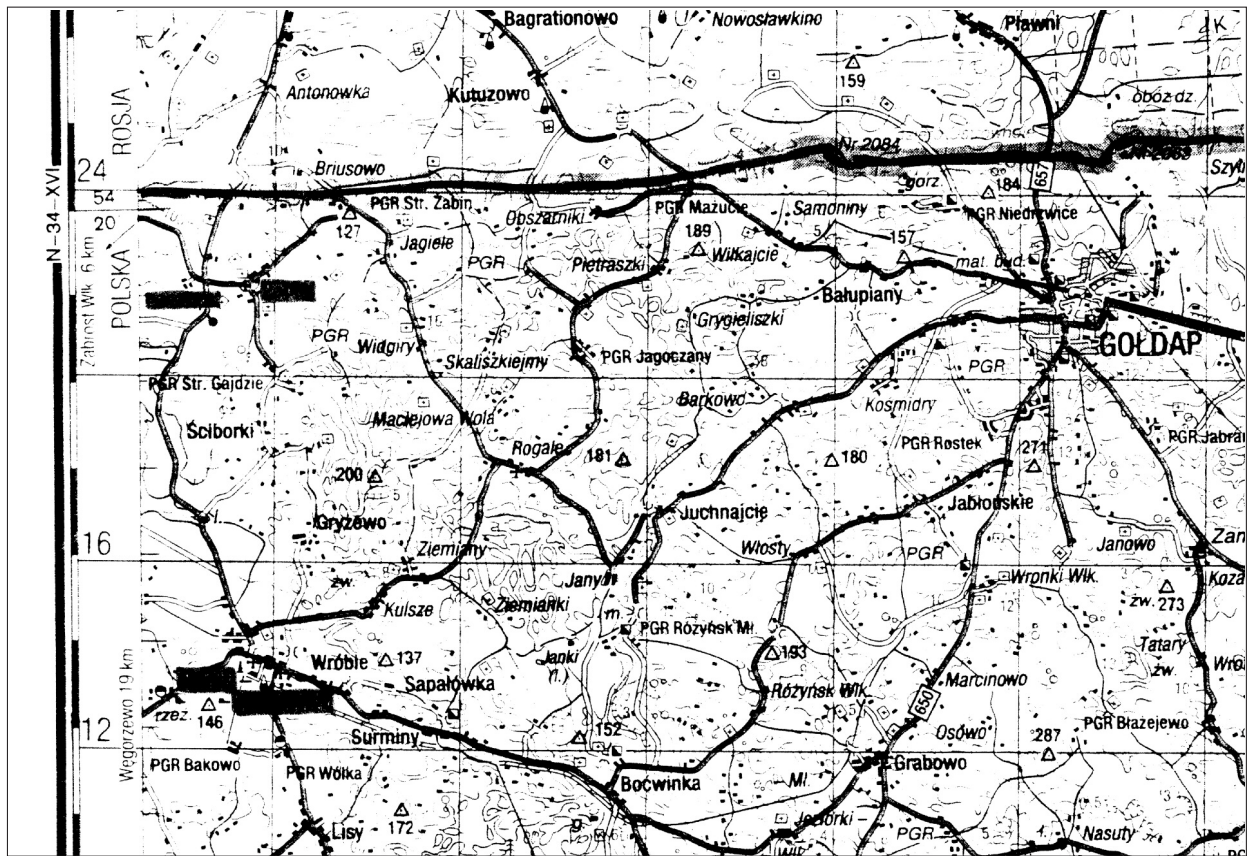

Fig. 1. Mapa okolic Gołdapii.

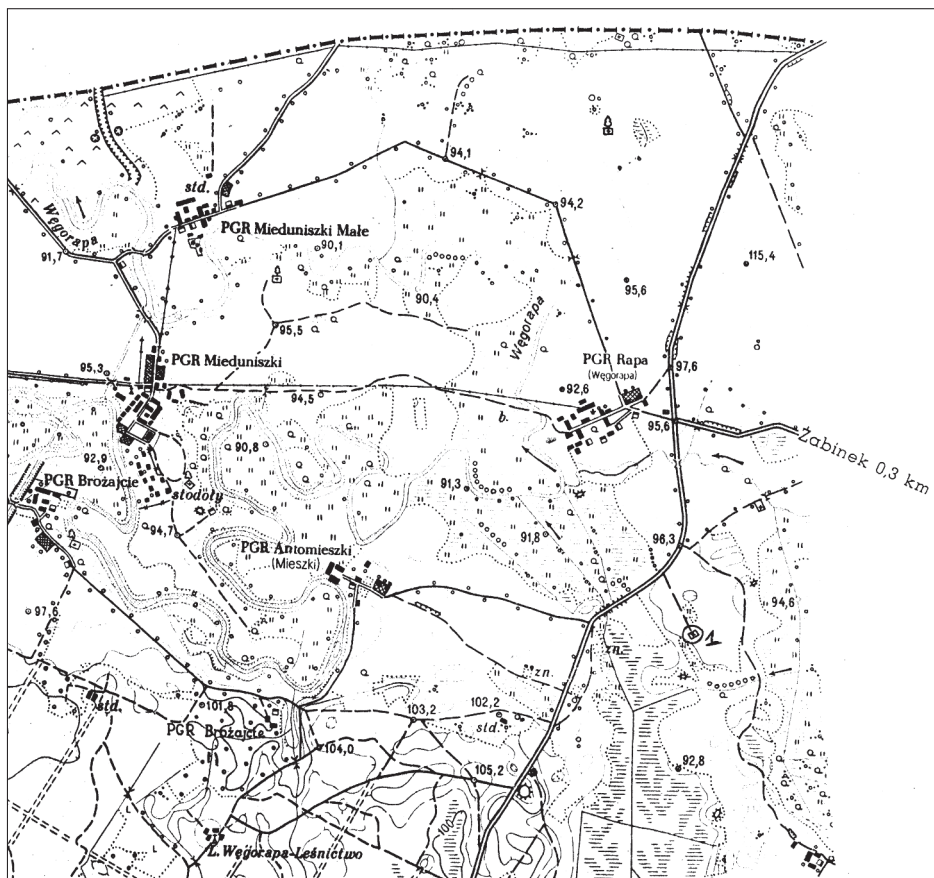

Fig. 2. Mapa okolic Rapy.

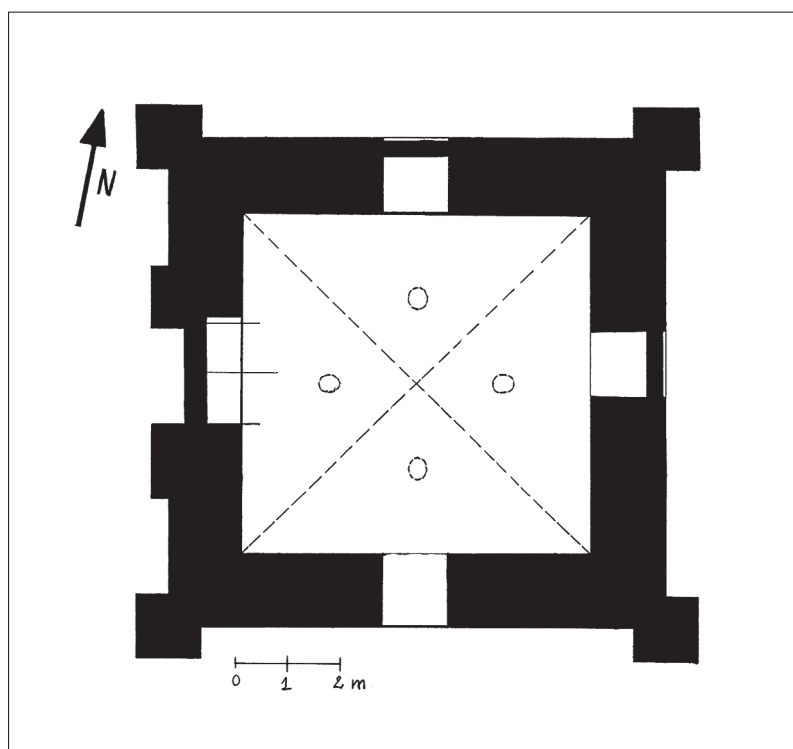

Fig. 3. Plan „Piramidy Żabińskiej” (na podstawie rysunku D. M. Ambrosiewicza).

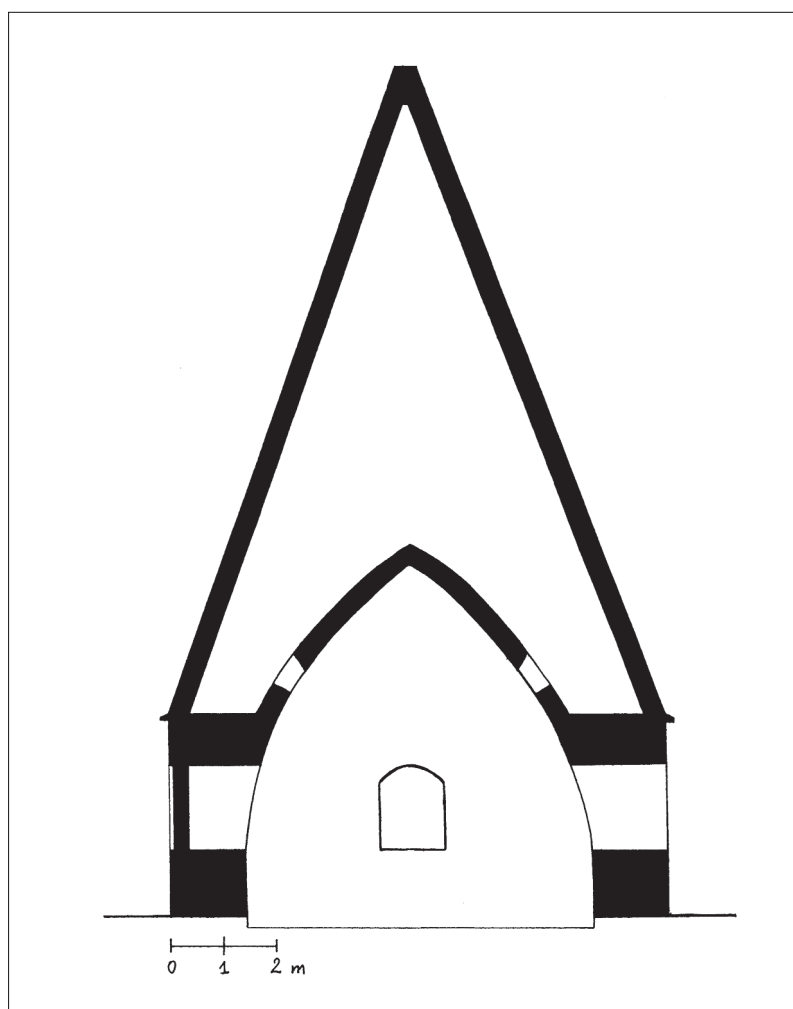

Fig. 4. Przekrój „Piramidy Żabińskiej” (na podstawie rysunku D. M. Ambrosiewicza).

PLANSZA 36

Fig. 5. Grobowiec rodziny Farenheid,
elewacja zachodnia, 1999 r.,
fot. M. Dąbski.

Fig. 6. Grobowiec rodziny Farenheid,
elewacja wschodnia, 1999 r.,
fot. M. Dąbski.

Fig. 7. Grobowiec rodziny Farenheid, elewacja zachodnia, 1992 r., fot. B. Piątek.

Fig. 8. Grobowiec rodziny Farenheid, fragment elewacji zachodniej, 1992, fot. B. Piątek.

PLANSZA 38

Fig. 9. Grobowiec rodziny Farenheid, elewacja południowa, 1992 r., fot. B. Piątek.

Fig. 10. Grobowiec rodziny Farenheid, drewniane drzwi w zachodniej ścianie kaplicy, 1992 r., fot. B. Piątek.

Fot. 11. Grobowiec rodziny Farenheid, północno wschodnia część wnętrza kaplicy, 1992 r., fot. B. Piątek.

Fot. 12. Grobowiec rodziny Farenheid, południowo wschodnia część wnętrza kaplicy, 1992 r., fot. B. Piątek.

PLANSZA 40

Fot. 13. Grobowiec rodziny Farenheid, zwłoki w północno wschodniej części kaplicy, 1992 r., fot. B. Piątek.

Fot. 14. Grobowiec rodziny Farenheid, zwłoki w północno zachodniej części kaplicy, 1992 r., fot. B. Piątek.

Fot. 15. Grobowiec rodziny Farenheid, zwłoki w północnej części kaplicy, 1992 r., fot. B. Piątek.

Fot. 16. Grobowiec rodziny Farenheid, wnętrze, 1999 r., fot. M. Dąbski.

Fot. 17. Grobowiec rodziny Farenheid, zwłoki w południowo wschodniej części kaplicy, 1992 r., fot. B. Piątek.